

– Erdély a Rákóczi-szabadságharc során „császári kézbe” került, de a Székelyföld a fejedelem oldalán állt. Lipót király Verzárt kérte a felkelt ország-rész kibékítésére, aki elvállalta a veszélyes küldetést, mert „hazáját jobban szeretete saját életénél”. Azonban a kurucok elfogták és Rákóczihoz vitték, aki sikertelenül próbálta rávenni, hogy mellé álljon, de nagy tisztelettel fogadta és végül bántatlanul elbocsátotta, sőt később sem neheztelt rá. – Amikor az államkaszsa kiürült, a főkormányosok az örményekhez fordult. Verzár felszólítására: „Hazánk szükségben van” napok alatt előteremtették a kért 5000 Ft-ot (amikor évek múlva visszakérték, semmitmondó választ kaptak). – Verzár pénzén készült el hazánk első örmény temploma Szamosújváron, ide telepítette hívei nagy részét. Sokat járt Bécsben az örménység ügyes-bajos dolgai miatt, utójára 1712–15-ben a Szamosújvárnak ígért diploma miatt, amellyel mindenütt bíztatták, de végül mégsem állították ki. Ott is halt meg, valószínűleg az örmény püspökségnek ígért uradalmi birtok miatt megmérgezték. Egy adat szerint Bécsben, az irgalmasok lipótvárosi templomában temették el.

– Az uniós folyamat azonban nem volt a magyarországi unió integrális része: sem a Habsburg udvar, sem a katolikus egyház nem kezdeményezte, marginális jelenségnek bizonyult. Hivatalos kinyilvánítására sem Magyarországon, hanem Lengyelországban került sor. Az erdélyi protestánsok sem nézték jó szemmel és inkább a rebellis örmény papokat támogatták.

Állandó volt félelme, hogy a Moldovába emigrált papok átjönnek visszatéríteni híveit, de izolált esete-

ket kivéve (Ebesfalva, 1708) erre nem került sor. – Verzár Oxendius unióját a többi egykorú unióhoz (rutének, szerbek, románok) képest mégis sikeresnek kell minősíteni. Ennek egyik oka, hogy sokkal kevesebb örmény élt Erdélyben más hazai uniált népcsoportokhoz képest (kivándorlás miatt is erősen csökkent a számuk). Így homogénebb, könnyebben kormányozható közösséggé váltak. Viszont az unió kulturális és nyelvi asszimilációjuk előidézője lett. Ezt a mechtaristák erdélyi működése csak átmenetileg és részlegesen tartóztatta fel, mert az egyesült örmények Versár Oxendius a diaszpóra vezetőjeként (ethnarchos) tisztelték (jó lelkipásztornak, de makacs természete miatt mégis meglehetősen erőszakos térítőnek tartották.) Erdély azonban akkoriban nehéz terep volt a hittérítők számára. Szá. L.

Szongott I: 257. (arck.) – *ARomániai Kat. Örmények Ordináriátusa, Szamosújvár*. Kolozsvár, 2001: 25. – *Arménia, Új folyam*, 1994/7; 8. (Magyar A.: Az erdélyi örmény katolikus egyház története.) – *Keresztény Szó* 2006/IV. (Interjú Kovács Bálinttal).

152. Zakariás János, Gyergyószentmiklóson született. Székelyudvarhelyen (1717) és Kolozsváron (1718–1725) a SJGA-n tanult. Szolgált: 1726: Tusnádon első plébános, 1727: Kozmáson plébános. 1732. augusztus 14-én kozmási plébánosként van jelen a Csíksomlyón tartott *generali congregatione*-n. 1741–1745: Csíkmindszenten plébános. Ott is halt meg 1745. február 7-én.

Ezzel a szócikkal a 2009. decemberében elkezdett sorozatomat egyelőre befejeztem tekintem.

Viczián István

A hemsinek, egy rejtőzködő törökországi örmény népcsoport

Törökország keleti részén, Rize várostól délre, a Fekete-tengerrel párhuzamosan magas hegylánc húzódik, amelynek legszebb, legmagasabb, majdnem 4000 m-t elérő vonulata a Kaçkar-hegység. Idén májusban turistautunkon ezt a hegységet kerestük fel. Az itt kora tavaszának tekinthető időben a hegyek tetejét még hó borította, a völgyekben pedig mindenhol bővizű, zúgó patakok, üde virágos rétek és hatalmas fákból álló, vegyesen fenyőből és lombos fákból álló erdők fogadtak. Tavasszal különösen sok az erdőkben a rododendron, magasabban a sárga, lejjebb a lila virágú bokrok élénkítik az erdők üde zöld színét.

Egy-két hegyi település rohamos mértékben épül ki idegenforgalmi központtá, úgyhogy ma már európai, alpesi mértékkel mérve is jó utak, civilizált körülmények várják a turistákat, ugyanakkor még a helybeliek hagyományos életmódja és vendégszerete sem tűnt el.

Mi elsősorban a hegység tájképi szépsége miatt kerestük fel a környéket, de jobban megismerkedve a helybeli lakossággal mindinkább megerősödött bennünk a felfedezés, hogy tulajdonképpen örmények közé kerültünk.

Az itt élő népcsoport neve: hemsin (török helyesírással: hemşin). A népcsoport létét és különleges sajátosságait a hivatalos török prospektusok és az útikalauzok is elismerik. Vannak települések is, amelyek hivatalos nevében szerepel ez a szó, ilyen például a hegyi túrák kiinduló városa, Çamlıhemşin, de van Hemşin nevű város is. A hemsinek a Kaçkar-hegység magasabb részén, de csak

annak északi oldalán élnek, a hegység déli oldala már hagyományosan inkább grúzok lakta terület, amely a középkorban még a grúz királyság része volt. Ma azonban természetesen ez is éppúgy Törökország, mint egész Kelet-Anatólia. A másik irányban a hemsinek északi szomszédjai a tenger felé a lázok, akik a hegység alacsonyabb részén, és a csapadékban gazdag, dús vegetációjú, tea- ésogyorótermő partvidéken élnek. A láz szintén egy önálló népcsoport, nekik még megvan a saját nyelvük, a grúzhoz hasonló nyelvet beszélnek. Természetesen csak otthon, családi körben, mert az nem is jöhet szóba, hogy ezeknek a nyelveknek akármilyen létjogosultsága is lehetne a nyilvános életben, a sajtóban vagy az iskolában.

A hemsin népcsoportról azt szokták megírni az útikalauzokban, hogy hagyományos foglalkozásuk a pékség és a cukrászat, ezért az egész országban szétszóródva keresik kenyerüket, és hagyományos területükön jelenleg már csak kb. 15 ezren élnek. Minden évben nyáron sokan hazajönnek szabadságra, ekkor a hagyományos táncokat és zenét is felelevenítik. Jellegzetes hangszertük a tulum, ami kecskebőrből készült dudu. Tehetséges, találékony nép, amelynek híres tréfás mondásai, furfangos meséi vannak. Az idegen számára a legfeltűnőbb a nők kendőviselete, amit különleges módon kötnek meg és régi pénzekkel díszítenek. A helyben maradt hemsinek hagyományos foglalkozásai közül a turistának kettő tűnik fel, a juh-tenyésztés a hegyi legelőkön és az erdei virágok gazdagságát kihasználó méhészet. En-

Hemsin kendőviselet

nek megfelelően fő termékeik a sajt és a különleges erdei virágméz. Erdélyi emlékeket ébreszt a magyar turistában egyik eledelük, amely a kukoricalisztból készült, és a juhtúrós puliszkához hasonló.

A hemsinek eredetéről a hivatalos magyarázat már homályosabb. Megírják, hogy iszlám vallásúak, de eredetileg keresztények voltak. Viszonylag későn tértek át az iszlám hitre, ezért jelenleg is elég könnyedén veszik ennek előírásait. Például a hemsin nők sosem viselnek fátylat, a férfiak nem vetik meg az alkoholt. Származásukról pl. a kiváló Lonely Planet útikalauzban az a homályos meghatározás van,

Régi hemsin ház, Ayderben

hogy arról a területéről érkeztek ide, ahol a jelenlegi Örmény Köztársaság fekszik. A láz népcsoporttal ellentétben nincs saját nyelvük, jelenleg már csak a török nyelvet beszélik. Ezzel szemben a magyar nyelvű, de eredetileg Angliában szerkesztett Törökország útikalauz (2008, „Nyitott szemmel” sorozat, Kossuth Kiadó) egyenesen azt írja, hogy a hemsinek „egy nagyon régi török törzs, amelynek nyelve az örmény egyik nyelvjárása” (312. old.). – Ez a mondat talán csak akkor lenne igaz, ha benne a két népnevet felcserélnénk.

Közelebb kerültünk a hemsinek megismeréséhez, amikor a környéken kirándulva a festői Şenyuva völgyben egy angolul és franciául jól beszélő, hemsin nemzetiségű idős szálloda-tulajdonos úrra találtunk, aki nagyon barátságosan egy tea mellett elmondta európaiak számára is érthető nyelven és fogalmakkal, amit a néperől tudni le-

het. Ő határozottan hemsinnek vallotta magát, azt viszont határozottan nem jelentette ki, hogy a hemsinek örmények volnának. De elmondta, hogy az örmény múlt nyomai majdnem minden hegyi faluban fellelhetők még egy-egy örmény templomrom, vagy helynevek, falvak, patakok nevei formájában. Az ő szülőfalujában már nincs egy kösem a volt örmény templomból, de az öregek még tudják, hol állt, és a templomdombnak ma is ismerik az örmény nevét. Ugyanakkor hivatalos részről rendszeresen folyik a helynevek eltörökösítése, és a térképeken már csak ezek az új nevek jelennek meg. Ilyen mesterkéltné, csinált török név szerinte az ő völgyének neve, a Şenyuva is. Ezzel kapcsolatban később jutott eszembe, hogy a hegység névadója, a 3932 m magas Kaçkar-csúcs neve is majdnem azonos a hagyományos örmény kőereszt, a khacskar nevével. Vendéglátónk

rendkívül óvatosan még az örmény népirodát is megemlítette. Biztosított felőle, hogy itt nem történt az első világháború alatt olyan „intolerancia” az örményekkel szemben, mint a tőlük délebbre eső területeken. Ennek oka éppen az volt, hogy a muszlim hemsineket már akkor igazi törököknek tekintették.

Itthon tovább kutatva a hemsinek múltját, az internetes Armeniapediá honlapon tudományos adatokat találunk, amelyek megerősítik a hemsinek örmény eredetét. A krónikák szerint a hemsinek a 8. században menekültek el Örményországból az arab hódítás elől. Jelenlegi területükön a mai Hemşin

város lett a székhelyük, ekörül évszázadokig egy viszonylag önálló keresztény fejedelemség létezett, amely különböző egymást váltó nagyobb királyságok vazallusa volt, de a nehezen hozzáférhető hegyes vidéken viszonylagos önállóságot élvezett. A korai elszakadás következtében az örménynek egy önálló, archaikus nyelvjárása alakult itt ki, amely azonban magas kultúrát is ki tudott alakítani. Hemsin nyelvjárásban készült középkori krónikákat is ismerünk. Az örmény apostoli egyháznak Kacskar nevű egyházmegyéje volt itt. Az Oszmán Birodalom 1491-ben foglalta el a területet. Az iszlámra való átterés évszázadokig folyt az ezzel járó sok feszültséggel és igazságtalansággal, és tulajdonképpen a 19. században vált teljessé. Jellemző volt ebben az időben az un. kriptokereszténység, amikor színleg áttértek az iszlám hitre, de titokban a keresztény szokásokat és sokszor a szertartásokat is megtartották. Ma a helyben lakó hemsinek nagy része töröknek vallja magát, csak néhány fiatal kezd öntudatra ébredni. 2000-ben készült el az első hemsin dialektusban beszélő film. Törökországon belül még tőlük keletre, Artvin tartományban van néhány település, ahol a hemsin nyelvjárást még beszélik, ők a nyelvüket homsecmá-nak nevezik. Törökországon kívül a Kaukázusban élnek még főleg keresztény hemsinek, részben Abházia, részben Oroszország területén. Ezen kívül nagyon sokan szétszóródtak a török nagyvárosokba és a nagyvilágba. Összlétszámukat mintegy 150 ezerre becsülik.

Egy ayderi szállodatulajdonos családja

A nemzetközi örmény közvélemény is kezdi felfedezni a hemsineket. Ennek egyik jele volt, hogy 2005-ben Szocsi-ban 3 napos tudományos konferenciát rendeztek róluk. Jeravánban létezik a hemsineket képviselő társaság is, de ez is elsősorban a Törökországon kívülieket tudja elérni.

A tenger közelsége, az onnan felszálló párák levegő az év nagy részében sűrű ködfelhőbe burkolja a Kacskar-hegységet. Egy szép legenda Het'um középkori krónikájában ezzel a köddel hozza összefüggésbe a hemsinek letelepedését ezen a tájon. Eszerint a hemsinek egy kegyetlen perzsa uralkodó elől menekültek el Örményországból, aki azt követelte, hogy áldozzanak a pogány bálványoknak. Így jutottak el a pontusi nagy hegyekig, de itt utolérte őket a pogány király serege. A király azal felnyerte meg őket, hogy aki nem áldoz a pogány isteneknek, azt elevenen

széttépeti. Erre a keresztény hemsinek az Úr Jézushoz kiáltottak segítségül. Az imára válaszul sűrű köd szállt le az erdővel borított hegyes tájra, amelyben az üldöző csapatok reménytelenül eltévedtek. Az lett a büntetésük, hogy a világ végezetéig itt kell tévelygniük. A keresztények viszont megmenekültek. Átvitt értelemben mi is azt mondhatjuk, hogy az itteni örmények a kívülről évszázadok óta rájuk kényszerített sűrű homályban már alig kivehetően, szinte önmaguk elől is rejtőzve, mégis a mai napig fennmaradtak, és remélhetőleg még sokáig fenn tudnak maradni őseik földjén.

(2013. július 29.)